

www.ketab.ir

به طعم فرهنگ

جامعه‌شناسی سیاسی پی‌یر بوردیو

حجت‌الله ایوبی

www.ketab.ir

ایوبی، حجت‌الله، ۱۳۴۲ -

به طعم فرهنگ؛ جامعه‌شناسی سیاسی پی‌یر بوردیو/حجت‌الله ایوبی.

تهران: نشر ثالث، ۱۴۰۰.

۲۱۶ ص.

شابک: ۱ - ۷۸۵ - ۴۰۵ - ۶۰۰ - ۹۷۸

بوردیو، پی‌یر، ۱۹۳۰ - ۲۰۰۲ م.

جامعه‌شناسی سیاسی

جامعه‌شناسی - روش‌شناسی

رده‌بندی کنگره: HM۴۷۹

رده‌بندی دیویی: ۳۰۱/۰۱

شماره کتابشناسی ملی: ۸۶۷۳۰۵۳

به طعم فرهنگ

جامعه‌شناسی سیاسی پی‌یر بودیو

حجت‌الله ایوبی (استاد دانشکده مطالعات جهان / دانشگاه تهران)

ویرایش: نازنین خلیلی‌پور

صفحه‌آرایی: فریدون سامانی - مریم آقایی

طراحی جلد: حمید باهو

مجموعه فلسفه و علوم اجتماعی

چاپ اول: ۱۴۰۰ / ۵۵۰ نسخه

لیتوگرافی، چاپ و صحافی: نشر ثالث

شابک: ۱ - ۷۸۵ - ۴۰۵ - ۶۰۰ - ۹۷۸

ISBN: 978 - 600 - 405 - 785 - 1

کلیه حقوق محفوظ و متعلق به نشر ثالث است.

قیمت: ۷۲۰۰۰ تومان

دفتر مرکزی: خیابان کریمخان‌زند / بین ایرانشهر و ماهشهر / شماره ۱۵۰ / طبقه چهارم

فروشگاه شماره یک: خیابان کریمخان‌زند / بین ایرانشهر و ماهشهر / شماره ۱۴۸

فروشگاه شماره دو: اتوبان شهید همت / مجتمع ایران‌مال / طبقه G3 / شماره ۱۸۳

فروشگاه شماره سه: پاسداران / میدان هروی / مجتمع هدیش‌مال

فروشگاه شماره چهار: خیابان فرشته / آقا بزرگی / باغ ریشه / شماره ۳۱

تلفن گویا: ۸۸۳۱۰۷۰۰ - ۸۸۳۱۰۵۰۰ - ۸۸۳۰۲۴۳۷ - ۸۸۳۲۵۳۷۶-۷

آدرس سایت: www.salesspublication.com

آدرس اینستاگرام: [salesspublication](https://www.instagram.com/salesspublication)

فهرست

بیشگفتار ۱۱

۱. چارچوب نظری و مفاهیم اساسی: گذر از دوگانه‌های عینی/ذهنی، خیم/خرد ... ۱۷
- خیم در برابر خرد: دو گونه بودگرا/جمع‌گرا ۱۸
- پیوند بین خیم و خرد راه میانه بودگرا برای بهم‌کنش‌ها و رفتار ۲۵
- فرهنگ، سیاست و روابط سلطه ۲۷
- جامعه‌شناسی سیاسی علم کشف روابط سلطه ۳۲
- ساختارگرایی زاینده (ژنریک) و گذار از دوگانه عینی/ذهنی ۳۵
- بلی به نام خیم (هیتوس) بین فرد و جامعه ۳۶
- نظریه میدان و فضا: جایگاه سرمایه‌های فرهنگی و نمادین در روابط قدرت ۴۲
- ماهیت کنش: عقلانیت محدود و راهبردهای میانبرد ۴۶
- فرجام سخن ۵۳

۲. دولت، فرهنگ و اقتدار نمادین ۵۵
- ماهیت ۵۵
- خشونت نمادین و خشونت فیزیکی دو روی سکه دولت ۵۷
- نقش بی‌بدیل فرهنگ و سرمایه‌های نمادین در فرایند دولت‌سازی ۶۳

دولت آبرمیدانی با ابرسرمایه‌های فرهنگی، نمادین و اقتصادی.....	۶۸
ماهیت روابط سلطه در میدان دولت و سیاست.....	۷۰
تفاوت‌های ذاتی و ساختاری دولت‌های مدرن (بوروکراتیک) با دولت‌های فئودالی ...	۷۲
دولت‌سازی، فرهنگ و انقلاب نمادین.....	۷۵
فرجام سخن.....	۸۱

۳. دموکراسی لیبرال یا دموکراسی مشورتی و فرهنگی؟.....	۸۳
رفتار سیاسی، انتخابات و منزلت سیاسی در دموکراسی نمایندگی.....	۸۳
دموکراسی مشورتی: برداشتی فرهنگی و گفتگو محور از نظام سیاسی.....	۸۸
رسالت روشنفکران در نظام دموکراسی مشورتی.....	۹۴
چالش فرهنگی نظام دموکراسی لیبرال.....	۹۷
مدیاکراسی یا دموکراسی.....	۱۰۸
پیروزی پول و قدرت بر فرهنگ در میدان خبرنگاری.....	۱۱۳
روشنفکرانها؛ اسب‌های تروای میدان‌های علمی و فرهنگی.....	۱۱۵
فرجام سخن.....	۱۱۸

۴. طبقه، روابط سلطه، فرهنگ و سبک زندگی.....	۱۱۹
چیدمان طبقات و گروه‌های اجتماعی در میدان، فضا و موقعیت‌های اجتماعی.....	۱۲۰
طبقه‌بندی بر اساس سرمایه‌های فرهنگی و اقتصادی.....	۱۲۲
بینش‌ها، گرایش‌ها و سبک زندگی فرادستان و فرودستان.....	۱۲۴
نقش نظام کنش و معنا در تولید و بازتولید طبقات و گروه‌های اجتماعی.....	۱۲۶
تضادهای نمادین و فرهنگی بینا طبقاتی و تحرک اجتماعی.....	۱۳۲
مرزبندی فرهنگی بین طبقات: تفاوت‌های سلیقه و سبک زندگی.....	۱۳۴
جامعه‌شناسی سلطه مردانه: مردسالاری به مثابه فرهنگ درونی‌شده.....	۱۳۷
فرجام سخن: خیم و نظام کنش فرهنگی و طبقاتی.....	۱۴۳

۵. نقش نظام آموزشی در تولید و بازتولید.....	۱۴۷
نابرابری‌های سیاسی و اجتماعی.....	۱۴۷

۱۴۸.....	نظام آموزشی، نابرابری فرهنگی و خشونت نمادین
۱۵۲.....	فرهنگ، نظام آموزشی و تولید و بازتولید نابرابری
۱۵۴.....	نظام آموزشی پاسدار نابرابری‌های فرهنگی ارثی
۱۵۶.....	خانواده قدیمی‌ترین و مهم‌ترین پاسدار دارایی‌های فرهنگی
۱۵۹.....	بی‌توجهی مدارس به خیم‌ها (هیتوس‌ها) و سرمایه‌های فرهنگی نابرابر
۱۶۱.....	انقلاب فرهنگی و نمادین برای دگرگونی روابط سلطه
۱۶۲.....	فرجام سخن

۱۶۵.....	۶. تحلیل فرهنگی جنبش‌های اجتماعی و پیکارهای سیاسی
۱۷۱.....	نقش اهالی فرهنگ در جنبش علیه اتحادیه اروپا
۱۷۵.....	اهداف جنبش اروپایی
۱۷۷.....	بازتعریف نظام سندیکایی
۱۷۸.....	نقش مهم روشنفکران در جنبش اروپایی
۱۷۸.....	فرجام سخن

۱۸۱.....	۷. تلاش برای فهم انتخابات ۲۰۱۷ با بهره‌گیری از اندیشه‌های پی‌یر بوردیو
۱۸۱.....	«رأی فرهنگی» در انتخابات ۲۰۱۷ فرانسه
۱۸۴.....	چارچوب نظری تحقیق
۱۸۴.....	انتخاب عقلانی: رأی و سرمایه اقتصادی
۱۸۵.....	سرمایه فرهنگی و رأی
۱۹۱.....	پدیده‌ای به نام «رأی فرهنگی»: موردپژوهی انتخابات ۲۰۱۷ فرانسه
۱۹۳.....	برخی از دلایل تغییر رفتار رأی‌دهی
۱۹۷.....	فرجام سخن

۲۰۱.....	منابع
۲۱۱.....	نمایه

پیشگفتار

همه این کتاب بررسی اندیشه‌های روستازاده‌ای است که اول اوت ۱۹۳۱ در شمال غرب فرانسه در منطقه‌ای به نلم به‌آرن^۱ زاده شد؛ از خانواده‌ای فرودست و از لایه‌های پایین جامعه. پدر پی‌یر بوردیو پستیچی ساده‌ای بیش نبود. او برای تحصیلات دبیرستانی‌اش چاره‌ای جز زندگی در شهر پو^۲ فرانسه (مرکز پاریس) و نداشت. هفت سال — از ۱۹۴۱ تا ۱۹۴۷ — در این شهر سپری کرد. چهار سال بعد دست رولگان^۳ او را به مدرسه عالی فرانسه در پاریس، اکول نورمال^۴، کشاند. مدرسه‌ای که از شهرت فراوان برخوردار بود. در این مدرسه پی‌یر بوردیوی جوان به سوی فلسفه کشیده شد و سه سال بعدتر یعنی ۱۹۵۳ معلم فلسفه دبیرستان مولن پاریس شد. چهار سال بعد او باید بین خدمت سربازی در ارتش یا مهاجرت به الجزایر و تدریس در دانشکده ادبیات یکی را انتخاب می‌کرد. پی‌یر بوردیو با سفر به الجزایر انتخابی مهم و سرنوشت‌ساز در زندگی‌اش کرد. ۱۹۵۸ تا ۱۹۶۰ از سال‌های مهم زندگی اوست. روستازاده‌ای از لایه‌های پایین جامعه با دیدن زندگی مردم الجزایر فلسفه را رها کرد و به سوی جامعه‌شناسی کوچ کرد. او در این دو سال با همکاران و دانشجویها و مردم الجزایر نشست و برخاست‌ها داشت. چگونه دیدن را آموخت و لایه‌های پنهان زندگی را درک کرد. او در این سال‌ها چشم بینی‌ای یک جامعه‌شناس تیزبین را در خود یافت. پس از بازگشت به فرانسه استادیار دانشگاه سوربن و پس از چندی مربی دانشکده ادبیات شهر لیل در شمال

1. Béarn

2. Pau

3. Ecole Normale Supérieure

فرانسه شد. از ۱۹۶۲ بوردیو به مقام دبیرکلی مرکز جامعه‌شناسی اروپا رسید. این مرکز را دهه ۱۹۵۰ ریمون آرون^۱ و اریک دامپیر^۲ بنا کرده بودند. پی‌یر بوردیو جامعه‌شناس از پای نشست و افزون بر ریاست مرکز مطالعات اجتماعی پاریس در ۱۹۸۵ مرکز مطالعات جامعه‌شناسی آموزش و فرهنگ را نیز راه‌اندازی کرد.

به گفته خودش بینش‌ها، گرایش‌ها و رفتارها برخاسته از ضمیر ناهشیار انسان‌هاست. در نتیجه فهم رفتار عاملان اجتماعی بدون در نظر گرفتن خاستگاه اجتماعی و تاریخ زندگی آن‌ها ممکن نیست. با چنین پیش‌فرضی می‌توان درک درست‌تری از مواضع سیاسی جامعه‌شناس برخاسته از لایه‌های فرودست را داشت. جامعه‌شناسی که در دوران استعمار با جامعه استعمارزده الجزایر آشنا می‌شود و دل‌بستگی‌اش به این سرزمین را در برش‌های گوناگون زندگی‌اش می‌توان دید.

اتفاقاً نام پی‌یر بوردیو با نگارش کتابی درباره کابیلی‌های الجزایر^۳ بر سر زبان‌ها افتاد. کتاب‌های بعدی‌اش مانند *اشتراکیت دولت*^۴ و سپس آثار مهمی مانند *تمايز*^۵، نظریه کنش^۶ و ده‌ها مقاله دیگر نشان داد که او سردار عنوان جامعه‌شناس بزرگ و برجسته است؛ جامعه‌شناسی که کوشید متفاوت با دیگران باشد. نظریه‌های میدان، خیم (هیتوس)، برداشت متفاوت او از طبقات اجتماعی، به ویژه دیدگاهش در خصوص تولید و بازتولید روابط سلطه و نابرابری‌های اجتماعی، به سرعت بوردیو را بر سر زبان‌ها انداخت. بوردیو سال‌ها ریاست مرکز مطالعات اجتماعی را بر عهده داشت و همه این‌ها گواه این است که بوردیو پیش از هر چیز یک جامعه‌شناسی برجسته و تراز جامعه‌شناسان بزرگ روزگار کنونی است. چهره‌ای که در ایران هم بسیار شناخته شده است. کتاب‌ها و مقاله‌های بسیاری از بوردیو خوشبختانه به فارسی برگشته است. او در ایران مورد توجه ویژه جامعه‌شناسان ایرانی در رده‌های گوناگون است. نقد و بررسی و حتی برگردان کتاب‌ها و نوشته‌هایش را بیش‌تر جامعه‌شناسان ایرانی انجام داده‌اند. نگاه جامعه‌شناسانه به اندیشه‌های بوردیو موجب شد، نظریه‌های او کم‌تر در بین پژوهشگران و استادان علم سیاست مورد توجه قرار گیرد.

به همین روی شاید کم‌تر کسی دست‌کم در ایران با پی‌یر بوردیو به عنوان یک

1. Raymon Aron

3. Bourdieu, 1958

5. Idem, 1979

2. Eric Dampierre

4. Idem, 1989

6. Idem, 1984

جامعه‌شناس سیاسی، اگر نگوییم اندیشمند تمام‌عیار علم سیاست، آشناست. در دانشگاه‌ها و مراکز پژوهشی کشورمان کتاب‌های بوردیو بین دانش‌پژوهان رشته جامعه‌شناسی دست به دست می‌شود. استادان و پژوهشگران علم سیاست کم‌تر از او می‌گویند و می‌نویسند. این کتاب را با این باور می‌نویسم که پی‌یر بوردیو نه تنها یک فعال سیاسی پرشور، بلکه سیاست‌دانی برجسته است. بوردیوی جامعه‌شناس در دهه پایانی زندگی خود چهره‌ای دیگری از خود به نمایش گذاشت. در این سال‌ها او یک فعال سیاسی چپ‌گرا و گاه تندروی بود که در موضوعات مختلف سیاسی به عنوان یک هوادار فعال و انقلابی ورود می‌کرد. این چهره بوردیو را بسیاری تاب نیاوردند و جامعه‌شناس آرام دهه‌های پیشین در دهه هشتاد به عنوان مرد سیاست وارد میدان مبارزه‌ای بی‌امان شد. او از فلسفه به مردم‌شناسی و از آن‌جا به جامعه‌شناسی و در سال‌های پایان زندگی‌اش و به ویژه با مجموعه‌درس‌هایش به نام درباره دولت^۱ که پس از مرگش به چاپ رسید به جامعه‌شناسی سیاسی کوچ کرد. سیاست به عنوان یک نظریه را باید از لابلای کتاب‌ها و نوشته‌هایش بیرون کشید. با این حال او در آخرین نوشته‌هایش بسیار آشکارتر به موضوعات مهم سیاسی پرداخته است؛ اندیشه‌های سیاسی‌ای که اتفاقاً درست در چارچوب نظری او در مقام یک جامعه‌شناس قابل فهم است. بوردیو در سال‌های پایانی زندگی پا را از این تیر براتر گذاشت و در نقش یک بازیگر مهم در عرصه سیاست خود را نشان داد. پشتیبانی همه‌جانبه و فعالانه او از اعتصاب‌های سراسری ۱۹۹۵ را می‌توان یکی از نقاط عطف زندگی سیاسی او دانست. پانزدهم نوامبر این سال دولت آلن ژوپه طرحی را برای اصلاح تأمین اجتماعی اعلام کرد. بیمه‌های تأمین اجتماعی در فرانسه همواره با کسری بودجه روبرو می‌شدند. این طرح بنزین بر آتش خشم مردم ریخت و موجی از اعتصاب همه فرانسه را در بر گرفت. سندیکاهای گوناگون به این قیام پیوستند و همه کشور پس از چند روز به تعطیلی کشیده شد. کامیون‌ها راه‌ها و جاده‌ها را بستند و در عمل مردم مدت زیادی خانه‌نشین شدند. با پیوستن شبکه‌های حمل‌ونقل شهری و بین‌شهری به این جنبش همه فرانسه دچار بحران شد. راهپیمایی‌های اعتراض‌آمیز همه کشور را در بر گرفت. در نهایت آلن ژوپه، نخست‌وزیر وقت، نیمه دسامبر مجبور به عقب‌نشینی شد و طرح خود را پس گرفت. بوردیو دو سال پیش‌تر کتاب مهمش با عنوان فلاکت مردم جهان^۲

را نوشته بود. در این کتاب بوردیو به نظام سرمایه‌داری به شدت تاخته است و نظام سوسیالیست و نئولیبرال را ناتوان از حل مشکل مردم می‌داند. یکی از ویژگی‌های این جنبش پیوستن روشنفکران نامدار فرانسه به این اعتراض‌ها بود. نویسندگان مجله‌های مهم و معروفی مانند اسپری و جمع زیادی از روشنفکران با امضای طوماری مخالفت خود را با این طرح نشان دادند. این طومار با ویرایش بوردیو با عنوان «تأملی رادیکال درباره آینده جامعه ما» در روزنامه لوموند چهارم دسامبر منتشر شد.^۱

جمعی از روشنفکران از پی‌یر بوردیو خواستند به نمایندگی از آن‌ها در راهپیمایی روز دوازدهم دسامبر کارکنان شبکه‌های ریلی در ایستگاه قطار لیون پاریس شرکت کند و متن اعتراض را بخواند. بوردیو با پذیرش این پیشنهاد و حضور در این راهپیمایی چهره‌ای جنگنده و مبارز از خود نشان داد. در این سخنرانی از مردم خواست برای مقابله با اشرافیت دولت از روشنفکران انقلابی پیروی کنند و از روشنفکران خواست برای مقابله با نظام سرمایه‌داری به پا خیزند. بوردیو پس از این جنبش بارها به تحلیل آن پرداخت. برنامه تلویزیونی او در این باره به گونه‌های مختلف منتشر شده است. او با پیوستن به مجله آزاد - دلایل واکنش و سپس چاپ کتاب جمعی در ۱۹۹۸ با عنوان دسامبر روشنفکران دوستی خود را به این جنبش نشان داد.^۲ بوردیو با انتشار مجموعه‌های سیاسی با عنوان ضد آتش عملاً نظریه‌پردازی سیاسی شد. در مقدمه این کتاب بوردیو این اثر را راهی برای مقاومت و سلاحی برای معترضان به نظام موجود معرفی می‌کند. عده‌ای این دهه زندگی او را متفاوت با زندگی علمی او در مقام یک جامعه‌شناس می‌دانند.

اما حقیقت این است که بین بوردیوی جامعه‌شناس و بوردیوی سیاست‌دان و فعال سیاسی، پیوستگی و پیوندی پایدار وجود دارد. بوردیوی سیاست‌دان حتی در فرانسه که خاستگاه اندیشه‌های اوست چنان که باید شناخته شده نیست. کسانی که از این دیدگاه به او نگریسته‌اند، هیچ ناسازگاری بین اندیشه‌های سیاسی و نظریه‌های جامعه‌شناسانه او نمی‌بینند. تاپلین فلسفه سیاسی او را کاملاً در راستای اندیشه‌های جامعه‌شناسانه او می‌داند.^۳ از دیدگاه او اندیشه‌های سیاسی او نه تنها تعارضی با اندیشه‌های جامعه‌شناسانه‌اش ندارد بلکه تنها با فهم درست دیدگاه‌های بوردیوی جامعه‌شناس است که می‌توان اندیشه‌های بوردیوی سیاست‌دان را فهمید.

1. Le Monde, 1995, December 4.

2. Duvant et al., 1998.

3. Contre-feux I (Bourdieu, 1998)

4. Taplin, 2003.